

Isetegemine. Käelise töö autoetnograafia¹

Billy Ehn

Inglise keelest tõlkinud Maarja Kaaristo

Seda teksti kirjutan ma kodus elutoa diivanil istudes, sülearvuti põlvedel. See on minu tavaline hommikune tööasend, eriti suviti ja nädalalõppudel. Mõne tunni pärast lahkun sohvanurgalt ja astun rõõmsa naeratusega tööriistakuuri, väikesesse majakesse, mille olen oma tööriistade jaoks ehitanud. Vahetan riided ja valmistun tänaasteks harrastusmeistrimehe töödeks.

Et elame abikaasaga kahes mereäärses vanas majas, olen elu teisel poolel muutunud üsna osavaks meistrimeheks ja saan hakkama mitmesuguste käelist osavust nõudvate töödega. Enne, kui me need majad kolmteist aastat tagasi ostsime, ei teinud ma peaaegu üldse koduseid töid (välja arvatud koristamine, toiduvalmistamine ja muud sellised majapidamistööd), kui mind selleks just ei sunnitud. Ja kui sunniti, olin väga kohmakas ja saamatu.

Nüüd armastan ma ehitamist, kōpitsemist, parandamist, kohandamist, värvimist, kaevamist, toru- ja isegi mõningaid elektritöid. Töö käigus olen õppinud puuseppade töövõtteid ja sõnavara; seda, kuidas paigaldada veetorusid ja kuidas leida ehituspoest ja saeveskitest õigeid asju. Minust on saanud laialt levinud ja üha kasvava tee-seda-ise (*do-it-yourself*, DIY) kultuuri entusiastlik liige.²

Autoetnograafia

Kirjutamise ja käelise töö vaheldumist võib kogeda kahe eraldiseisva reaalsuse vahel liikumisena, kus keha ja vaimu rakendatakse eri viisidel. Vaiksel diivanil istumine näib olevat vägagi erinev raske töö tegemisest, kuhu on kaasatud kogu keha. Kui mul on tööriided seljas ja tööriist käes, tunnen, otsekui saaks minust keegi teine. Ent ka rollimuutuses kogen ma rõõmsat, sujuvat rütmi.

Liikumine asjade loomise, teksti loomise ja tee-seda-ise kaudu iseenda loomise vahel on käesoleva artikli üks teemasid. Teine on autoetnograafia kui uurimismeetodi kasutamine ja väärtus. Teadvustame me seda endale või

1 Tõlgitud artiklist: Ehn, Billy 2011. Doing-It-Yourself. Autoethnography of Manual Work. – *Ethnologia Europaea* 41 (1): 53–63.

2 DIY ehk koduste remonditööde ise tegemine on läänemaailmas massiliselt levinud liikumine, milles osaleb suurem osa mehi ja mida toetavad paljud käsiraamatud, ajakirjad, telesaated ja internet. Vt ajaloolist ülevaadet Goldstein 1998.

mitte, tähendab suurem osa kultuurianalüüsist iseenda kasutamist nii tööva-
hendi kui ka informatsiooniallikana. Teiste seas on Norman K. Denzin (1997:
227) kirjeldanud autoetnograafiat kui „etnograafilise pilgu sissepoole, endale
(*auto*) pööramises, säilitades samal ajal etnograafia väljapoole pööratud
pilku, vaadates laiemat konteksti, milles enesekogemine aset leiab.” Etnograaf
on ühtaegu jälgimise subjekt ja objekt. Kuigi selle meetodi kohta on olemas
tähelepanuväärne hulk kirjandust (vt nt Reed-Danahay 1997; Frykman, Gilje
2003; Etherington 2004; Meneley, Young 2005; Anderson 2006; Chang 2008;
Muncey 2010), soovin ma täpsemalt arutleda selle üle, mida nimetatud mee-
todi kasutamine tähendab ja missugust teadmist on selle abil võimalik luua.

Aastate vältel on minu ja mõnede teiste etnoloogide jaoks saanud auto-
etnograafiast lemmikmeetod, mille abil alustada mingi teema uurimist. Hiljutine näide sellest on uurimus ootamisest, rutiinidest ja unistamisest,
mida viisime läbi koos Orvar Löfgreniga. Tahtsime uurida „eimillegi tege-
mise salamaailma” (Ehn, Löfgren 2010), vaadeldes tegevusi, millest inimesed
ei ole sageli kas teadlikud või mida neil on raske sõnastada. Peagi mõistsime,
et etnograafilise uurimise alguspunktiks tuleb meil võtta omaenda kogemu-
sed. Mis toimub näiteks siis, kui ma seisan supermarketi kassajärjekorras või
unelen rongireisi ajal? Teatud mõttes sai sellest raamatust dialoog meie endi
ja teiste inimeste kogemuse vahel.

Meistrimehena iseenda tegevuse jälgimine ja sellest kirjutamine on
ajendanud mind rohkem mõtlema uurija mina peale nii etnograafias kui ka
kultuurianalüüsis laiemalt. Osalusvaatlus ja intervjuud ei ole ainsad momen-
did, kus uurija peab omaenda isiku kohalviibimise mõju arvesse võtma. Refleksiivsusest on kogu kultuuri- ja sotsiaalteadustes saanud peaaegu
sine qua non, vähemalt *programmilises* mõttes (vt nt Davies 1999; Etherington
2004).

Sotsiaalset elu uurides kasutame üldjuhul iseendid rohkem või vähem
erinevate nähtuste portreeterimiseks ja mõistmiseks, kuid sageli ei võta me
seda tehes iseennast tõeliselt arvesse. Autoetnograafia ja enesenarratiivide
üle üksikasjalikult arutlemine peaks aitama meile uurimistöö subjektiivseid
aspekte paremini teadvustada. Mil moel mõjutavad meie enda kogemused,
huvid ja emotsioonid seda, kuidas me tõlgendame teisi inimesi ja nende käi-
tumise? Oma kodustest ehitustöödest kirjutades tahan siin tõstatada mõned
üldisemad küsimused selle kohta, kuidas etnograafiliselt kirjeldada kehalise
tegevusega seonduvaid mõtteid ja tundeid.

„Mitte-verbaalse kogemuse” kirjeldamine

Praeguse hetkeni ei olnud ma oma isetegemisharrastuse üle palju mõtisk-
lenud, vähemalt mitte refleksiivselt. Neid töid on olnud tore teha, see oli

ühtaegu töö ja lõbu, mis sest, et kohati väga nõudlik. Kogen neid tegemisi kui rahustavat vaheldust istuvalle akadeemilisele tööle, oma praktiliste oskuste arendamist ja oma maskuliinse identiteedi tugevdamist stereotüüpsel moel.³ Tuleb aga välja, et lähedalt vaadates ja toimuvat mõista püüdes on tee-seda-ise veelgi keerukam.

Näiteks, kuidas kirjeldada käelist tööd ja oskusi, mis põhinevad mitte-verbaalsel kogemusel? Nagu Jonas Frykman (1990: 50) ja teised on rõhutanud, ei saa „vaikivat teadmist” inimeste elus muuta tekstiks, ilma et selle mõningased olulised dimensioonid kaduma läheks. Kuidas me saame uurida midagi, mida pole võimalik näha ega käega katsuda? Paistab, et sõnadest jääb siin väheks.

Tee-seda-ise-projektide õnnestumiseks on tarvis omandada vaikivad teadmised, mis paistavad peituvat inimese kehas, nagu näiteks haamriga naela löömine või akutrellile õigete otsikute valimine. Töid tuleb planeerida ja selleks tuleb teada, mis asi on ketassaag ja kuidas seda kasutada, kuid samal ajal tehakse paljutki ära ka sellele teadlikult mõtlemata.

Mind huvitabki iseäranis pinge või koostöö käe ja aju vahel. Ma vaatan nüüd iseend kõrvalt ja mõtlen oma tegevuse peale, kui ma haamrit viibutan või mootorsaagi käima tõmban.⁴ Ent kui ma püüan oma ettevõtmisprotsesse rekonstrueerida, on lihtsam samastuda sellega, *mida* ma teen, kui sellega, *kuidas* ma seda tegin. Veelahe sõnade ja tegude vahel on pidev väljakutse neile, kes kirjutavad käelistest tegevustest.

Tee seda tunde järgi

Samamoodi nagu ma liigun sülearvutil kirjutamise ja tee-seda-ise vahel, lülitun tööriistadega mõtlemiselt ümber kehalisele liikumisele ja vastupidi sõltuvalt meeltest ja teadvustamata rutiinidest. Kuidas niisuguseid võnkumisi kirjeldada, ilma et muututaks poeetiliseks nagu Gaston Bachelard (1948) või ülitehnoliseks nagu kasutusjuhend?

Üks viis on teha seda nii nagu sotsioloog Douglas Harper (1987). Ta vaatles, intervjueris ja pildistas kolme aasta jooksul Williet, osavat

3 Tee-seda-ise sugupooleaspektid on loomulikult oluline küsimus. Kohti nagu garaaz, töökoda ja tööriistakuur on kirjeldatud meeste eriliste peidupaikadena, kus nad on kaitstud teiste, vähem rahuldavate nõudmistest eest, ent kus nad samal ajal saavad ometi vastata ootusele, et mehed peaksid kodus aktiivsemat rolli mängima (Twitchell 2006). Vaata ka Gelberi (1997) ja Schwederi (2003) arutlusi. Samuti esitab meedia kodus remonditöid tegevast inimest tavaliselt maskuliinseks. Kui ma oleksin pühendunud harrastustele nagu kudumine, õmblemine, kangakudumine või pitsiheegeldamine, milles klassikaliselt domineerivad naised, oleksin arvatavasti end teistmoodi tajunud ja seda oleksid teinud ka teised.

4 Vt Ingoldi ja Vergunsti (2008) uurimust kõndimise kunsti kohta, mille käigus kõndisid teadlased ka ise eri kohtades ja eri viisidel.

meistrimeest, kes oli muu hulgas spetsialiseerunud vanade Saabide remontimisele. Willie ettevõtmiste lõputud ja ääretult detailsed kirjeldused, esitatud nii tema enda sõnadega kui ka Harperi selgitatuna, annavad edasi põhjalikku informatsiooni selle mehe teadmistest; sellest, mida ta mõtles ja tegelikult tegi, kui ta midagi parandas, lihvis või keevitas. Kahekümnel leheküljel saame väga täpselt teada, kuidas ta ehitas ahjuukse, kuidas ta tegi uksekäepideme ümber ja nii edasi. Paljusid neist kirjeldustest on raske jälgida, kuna need on üpris tehnilised, näiteks nagu see lõik, kus Willie võtab Saabi käigukasti lahti:

Seda kokku pannes on võllide otsas laagrite korrektse asendi tagamiseks reguleeriseibid. Käbivõllil on samuti seib, mille abil saab paika hambumise taldrikhammasrattaga. Tagasi kokku panemine on veidi tehnilisem kui lahtivõtmine. Kõik need käigud peavad kokku sobima ja korralikult käima. Ma teen seda tunde järgi. (Harper 1987: 124)

Püüdes kirjeldada, kuidas ma tööriistu ja ehitusmaterjale käsitsen, on mõnikord ahvatlus öelda nagu Willie, et ma teen seda tunde järgi. Teinekord aga tundub, justkui tuleks asjadele kas siis nende vastupanus mulle või koostöös minuga hing sisse.⁵ Mida mina ja teised meistrimehed töötades teevad, mõtleavad, tunnevad ja kujutlevad? Kuidas me õpime õigeid tööriistu kasutama ja mitmesuguseid praktilisi probleeme lahendama?

Isetegemise teemal kirjutamine: kolm versiooni

Eelmainitud küsimustele vastuseid otsides katsun oma kogemuse põhjal kirjeldada eri viisidel üht ettevõtmist. Kõikvõimalikest juhtumitest valisin ühe üsna lihtsakese: duširuumile põrandaresti valmistamise. Kui palju on eri viise selle tööprotsessi kirjeldamiseks? Ammutan inspiratsiooni kahest näitest. Raamatus „Stiiliharjutused” kirjutab prantsuse kirjanik Raymond Queneau (1979) saa lugu eri stiilides läbi 99 korda. „Kolmekordses loos” kasutab antropoloog Margery Wolf (1992) Taiwanis läbi viidud uurimistöö puhul ühe sündmuse kirjeldamiseks kolme tekstitüüpi – ilukirjanduslikku teksti, antropoloogilisi välitöömärkeid ja sotsiaalteaduslikku artiklit.⁶ Kirjutan Wolfs eeskujul põrandaresti valmistamise kohta kolm eri tüüpi lühiülevaadet: üksikasjalik, mitteametlik ja akadeemilisem. Kuidas mõjutab stiilivalik minu mõtteid selle tegevuse kohta?

5 Arutelu materiaalsete objektide kohta käiva maagilis-müütilise mõtlemise kohta vt Verrips (1994).

6 Samamoodi mainib Heewon Chang (2008: 143 jj) nelja „enesenarratiivi” kirjutamise stiili: kirjeldav-realistlik, pihtimuslik-emotsionaalne, analüütiline-tõlgendav ja loominguline-loov.

Üksikasjalik versioon

Saeveskis soovitati mulle veekindlat puitu nimega *cumaro* või Brasiilia tiikpuu, kuid see oli üpris kallis. Minu naine küsis, kas ma ei saaks kasutada seda kuuske, mis mul juba olemas oli. Muidugi ei kesta sellest tehtud põrandarest nii kaua kui niiskuskindlamast materjalist tehtu, kuid vajadusel võin ma lihtsalt uue meisterdada.

Esiteks tuli mul vannitoapõrand mõõdulindiga ära mõõta. Dušialune pind oli 930 × 800 mm ja ma otsustasin restilatid teha 50 mm laiad, sest siis saan ma kasutada laudu suurusega 22 × 150 mm ja lõigata igauhest ketasaega kolm tükki. Tõin mõned ühelt poolt hõõveldatud laudad ja asetasin nad saeraamile.

Tegin kolmteist 50 mm laiust ja 910 mm pikkust lippi. Samast puidust valmistasin neli põõna, mis lippe alt koos hoiaksid. Lihvisin ja nühkisin lippe liivapaberiga ning kruvisin need seejärel 15 mm vahedega liistude külge. Vahepeal tegin väikese tikksaega augu pesumasina vooliku jaoks (me võtame selle ära, kui masin ei tööta). Viimaseks ülesandeks oli restid mitmekordselt üle õlitada.

Mitteametlik versioon

Ilma käsiloleva meisterdamisprojektita muutub George rahutuks. Kui ta oli lõpetanud suure veranda põranda lakkimise ja kui külalistemaja oli talveks elamiskõlblikuks tehtud, ei paistnud silmapiiril enam ühtki tööd. George tundis end tühja ja kasutuna. Õnneks avastas tema naine, et neil oli suure maja dušipõrandale uusi reste tarvis. „Kas sina ei võiks neid valmistada?” pani naine ette, kuna nägi oma meest piinlemas, ning George'i hakkas asi silmapilk huvitama.

Nagu tavaliselt ei pannud George puutööd tehes tähelegi, kuidas aeg lennab. Higi silmisse tilkumas, nautis ta sel päikeselisel laupäeval oma tegevust, olles kogu hingega töö juures ja hõivatud huvitava probleemi lahendamisega. Meditatiivsed seisundid vaheldusid korrapäraselt dramaatilistega hetkedega, mil kõik meeled olid pinevil. Ta tundis, justkui oleks ta käes hoitavate tööriistade liikuv ja mõtleval osa. Mõned neist, nagu akutrell, rakised ja vaaderpass, olid tema lähedasteks sõpradeks, mis aitasid tal lahendada keerukaid probleeme. Ta oli uhke, et suutis neid kasutada erinevate materjalidega töötades, seda kõike oli ta alles vanemas eas õppinud, osaliselt oma äia tegevust jälgides.

Põrandarestide valmistamine oli ühtaegu tõsine ja mänguline ülesanne. Mõirgav ketassaag kündis läbi laudade, akutrell pöörles tantsiskledes, surudes kruvisid ükshaaval läbi tahke puidu, ja saepuru täitis putukaparvena õhku. Taevas oli sinine ja raadios mängis Mozart. See raadio, teine ülioluline

seade George'i tee-seda-ise-universumis, mängis alati, kui mees töötas, sidudes nõnda materjalide kogemise, tööriistad ja kehaliigutused teatavate muusikapalade või kellegi kõnega.

Oli täiuslik päev õues töötamiseks. Tuul sahises puulatvades. Meres, mille ääres majad asusid, loksusid lained rahulikult randa. Tööpingi kohale kummardunud George, tööriided seljas, tundis keha ja vaimu ühtsust, mängis tööriistadega otsekui muusikainstrumentidel ning täielikult oma töösse uppununa ei mõelnud millestki muust kui sellest, kuidas teha häid põrandareste.

Käed teadsid, mida teha, kuigi tema peenmotoorika ei olnud just alati täiuslik. Ta pillas asju maha ja kohmitses kruvidega. Mõnikord kiirustas ta liialt ning tegi siis vigu, mis panid teda kohmetult naeratama, ning ta tundis kergendust, et keegi ei olnud pealt näinud. „Enne mõtle, siis tee,” heitis ta endale ette. Mõnikord kasutas ta seda sisemonoloogi meenutamiseks, mida järgmiseks teha. Ent enamasti oli sisehäälvait ja siis koosnes ta üksnes silmadest ja kehast.

Kui põrandarestid valmis said, näitas George väikesi meistriteoseid oma abikaasale. Naine oli väga rahul ja hüüatas nagu tavaliselt, kui George oli mõne tööga valmis saanud: „Oh, kui osav sa oled, George!” Mees oli loomulikult rahul, kuid peagi tuli tühjusetunne tagasi. Mis nüüd? Ta astus töökotta ja vaatas tungivalt oma tööriistade poole, otsekui oskasid need talle mõnd uut ettevõtmist soovitada.

Akadeemiline versioon

Uurides tee-seda-ise kultuuri – näiteks vannitoa põrandarestide meisterdamist – saab selgeks, et isegi üksi töötades on see sotsiaalne ja kultuuriline tegevus. See tegevus on sümbolistlikult konstrueeritud, õpitud ja edasi antud. See on läbi imbunud ajaloost, ideedest ja väärtustest. Enda puhul arutasin ma projekti oma naisega. Kui ma ketassae käima panin, et lauad sobivateks tükki-deks lõigata, meenus mulle tema isa, kes on olnud mu isiklik puidutöö õpetaja ja kes oli ka ise veidi autodidakt. Just tema näitas mulle, kuidas lasta „haamril oma töö teha”, hoides seda õigesti käepideme otsast ja mitte keskelt. Just tema avas mu silmad, kuidas võiks kasutada niinimetatud rämpsua – kõiki neid asju ja materjale, mida tagaaeda või keldrisse kuhjatakse. Olin tal tihedalt kannul, kui ta läks otsima rauajuppi või õiges mõõdus toru. Tegelikult tähendab iseõppimine sageli seda, et õpid palju teiste inimeste tööd jälgides.

Äi oli see, kes andis mulle ketassae ja teisi tööriistu, mida ta enam ei vajanud. Need asjad on minu tee-seda-ise-projektide jaoks muidugi hädavajalikud. Kuid neil on ka teised tähendused, mis ei tõuse nende kasutamise ajal alati ilmselgelt esile. Peale selle, et tööriistades peituvad valmis vastused praktilistele probleemidele, on need asetanud mind ka mitmesugustesse

tehingusituatsioonidesse, sest olen need kusagilt ostnud või kelleltki saanud. Nagu Elizabeth Shove jt (2007: 52) märkisid meistrimehi uurides, paljastavad tööriistad pärimise, vahetamise, kinkimise ja kiindumuse isiklike ajalugusid. Neil on ajalugu, mis on seotud lõpetatud või ebaõnnestunud projektidega ja olukordadega, mil nad on olnud rikkis või neid on teistele laenatud.

Tööriistu on tarvis kasutama õppida. See pädevus asub ühtaegu nii inimestes kui asjades (Shove et al. 2007: 56). Inimese ja tööriista kombinatsioon loob inimese ja mitteinimese hübriidi. Selles dünaamikas arenevad oskused ja kogemused erisuguste esemete kasutamise käigus. Haamri või akutrelli abil on võimalik reaalsusega suhestuda teisiti kui ilma nendeta.⁷

Tööriistade teine omadus on nende võime informatsiooni edastada: haamrit kasutades või ketassaagi käima pannes on su töö teistele inimestele nähtav ja kuuldav. Näiteks kui ma põrandareste tegin, jälgisid mu abikaasa ja paar sõpra mind aeg-ajalt verandalt, kus nad kohvi jõid. Kui ketassaag korraks kinni jäi ja tagasi pörkas, pani üks mu sõpradest seda tähele. Ta ütles mulle pärast, et see paistis talle ohtlik.

Ja siis on meil veel esteetika. Kui ma lippidel ja lattidel nurki ja kante maha võtsin ja neid liivapaberiga nühhisin, tahtsin, et välispind jääks sile, et minu naisel ja teistel oleks duši all käies restidel pehme seista. Paljude puutöödega väljendame hoolimist teistest inimestest. Tulemus on ilus vaadata, see töötab hästi ning kaitseb külma ja tuule eest. Esteetikaküsimus on sageli sama oluline kui funktsiooniküsimus. Isegi kui keegi teine ei märkaks mu vigu või mu kiireid ja räpakaid lahendusi, võin ma veeta palju tunde võimalikult täiusliku tulemuse nimel asju ümber tehes. Mõnikord tuleb luua optilisi illusioone, et peita parandamatuid vigu. Lõpetatud töö, kõnealusel juhul põrandarestide välimus saab (amatöör)puusepa jaoks identiteedimarkeriks.

Oskusteave

Kolm loojutustamise viisi sellest, kuidas sündisid põrandarestid, demonstreerivad erisugust oskusteavet. Esimene versioon on nagu käsiraamat: selle järgi võib ka ise põrandaresti teha. Oma täpsuses kiitleb see veidi ka minu uute tehniliste teadmistega. Teine tekst lubas mul kirjutada emotsioonidest ja kehalistest kogemustest, mis on seotud käelise töö tegemisega. Kasutasin selle multisensoorse kogemuse avamiseks *alter ego*'t. Kolmas tekst meenutab üldjoontes ülejäänud artiklit, kus kasutatakse analüütilisi mõisteid, üldistatakse ja viidatakse teistele uurijatele. See tähendab, et sa jälgid eri asju ja mõtled erisugustest aspektidest siis, kui sa kas kirjeldad põrandarestide valmimist

7 Viimasel ajal on teoreetilised diskussioonid materiaalsuse üle intensiivistunud. Paljud kultuuri uurijad on saanud inspiratsiooni Bruno Latouri ja teiste ideedest asjadest kui „aktantidest” inimeste ja materjalide interaktsiooni võrgustikes (vt nt Frykman 2006; Damsholt et al. 2009; Miller 2009)

täpselt, kui sa kasutad empaatiat ühe meistrimehhe loo jutustamiseks või kui analüüsisid teda eemalt.

Kõige enam nautisin ma George'ist kirjutamist. Ma olin vaba, et jutustada, mida ta tundis, otsekui loeksin ma tema mõtteid. Ma ei mõelnud midagi välja, vaid valisin sõnu ja metafoore oma mälestuste ja kujutlusvõime alusel, kujutlesin situatsiooni oma vaimusilmas ega toetunud üksnes kontrollitavatele faktidele. Selle jutustuse⁸ kirjutamine aitas mul heita pilku tee-seda-ise siseellu. Aga jätkates lahkusin ma George'ist ja naasin kolmandas versioonis konventsionaalsema stiili juurde, püüdes etnoloogina kokku võtta oma peamisi mõtteid tee-seda-ise ning märksõnade kohta, mis kerkivad praktilisi probleeme lahendada püüdes: asja juures olek, intiimsus, intelligentsus ja meelelisus. Arendan neid mõtteid allpool põhjalikumalt.

Asja juures olek. Autoetnograafiat stardipakuna kasutades usun, et mul on palju ühist mõlemast soost teiste tee-seda-ise harrastajatega. Tööprotsessi ajal oleme alati rohkem või vähem teadlikult kohal ja asjaga seotud. Me kavandame oma tööd, kuid me ka unistame ja fantaseerime sellest. Enamasti oleme keskendunud, kuna ülesanded nõuavad mitmesugust pidevat tähelepanu, kus tuleb mõelda ja hoolikalt mõõta. Minu puhul tähendab töö sageli millegi vaatamist pingsalt ja nuputamist, kuidas seda teha. Sageli võib mind leida lihtsalt liikumatuna seismas ja seinä või puutükki pingsalt silmitsemas.

Keskendumise teema meenutab olulist vahet õppimise ja rutiini vahel; millegi esimest korda tegemise ja selle teist, kolmandat, neljandat ja nii edasi korda tegemise vahel. Algajana oled esimest korda ebakindel, sa ei tea, kas sa teed asju õigesti ja kas tulemus on piisavalt hea. Sa pead üha uuesti ja uuesti mõtlema ja võib-olla küsima kellegi kogenuma käest nõu. See õppimisprotsess on üsna põnev, see on nagu seiklus. Aga kui ma resti kolmeteistkümnendat lippi lõikasin, ei pidanud ma kuigi pingsalt mõtlema. Tundus, justkui oleks see end ise teinud. Ja siis ei olnud see enam põnev.

Kui miski muutub rutiiniks, lülitub autopiloot sisse ja mõte läheb rändama. Kuid mitte alati, sest näiteks mootorsaega puid langetades keskendun ma teadlikult käesolevale, isegi kui olen seda tööd palju kordi teinud. Oht teeb su väga tähelepanelikuks. Pealegi ei ole enamiku isetegijate jaoks rutiiniks kuigi palju võimalusi, sest algajatena peame enamasti olema oma ülesandele sajabrotsendiliselt keskendunud.

Intiimsus. Töösse sukeldunult saad sa materjalidega füüsiliselt lähedaseks. Selles intiimsuses kasutad sa oma meeli ja tunned ka raske töö varjukülgi. Haavad, armid ja paistetused kehal on märgid isetegemise

8 Palju autoetnograafiaid kasutavad subjektiivset/kirjanduslikku kirjutamisviisi, vt nt Bochner, Ellis (2002).

valusatest hetkedest. Eriti väsides on kerge kohmakaks muutuda ja vigu teha – nii lõppevad paljud algajate pingutused. Need sunnivad sind veel enam keskendumata ja nagu mainitud, mõnikord isegi kõike tehtut koost lammutama ja otsast alustama. Käeline töö on seega sageli tundeküllane. Nagu George, tunnen minagi rõõmu ja uhkust, kui mind saadab edu. Kui mul midagi nurjub ja tulemus on kõike muud kui täiuslik, vihastan enda peale, masendun ja pettun.

Intelligentsus. Puusepatöö ja teiste käeliste tegevuste juures peaks mõtlemise olulisus olema ilmselge. Sellegipoolest alahinnatakse sageli intellektuaalseid oskusi, mida füüsiline töö nõuab. Jälgides kutsekoolide õpilasi ja õpetajaid, tõi Mike Rose (2004) välja puu- ja torutööde vaimseid protsesse, näiteks kapi kokku panemiseks on tarvis matemaatikat. Ta kirjeldab käe, silma, kõrva ja aju koreograafiat ning kirjutab valminud lõpp-produktist kui „kaju saanud mõtetest“. Abstraktsiooni, planeerimise ja probleemide lahendamise kohalolu igapäevatoos kirjeldatakse kui kompleksset küberneetilist süsteemi, kus informatsioon voolab tegevuse käigus edasi-tagasi (Rose 2004: 79).

“Vaikivast teadmisest” hoolimata on nii professionaalide kui harrastajate käelise töö reaalsus keeleliselt ja intellektuaalselt korrastatud, seda on nii oma raamatutes lususalt kirjeldanud Douglas Harper kui ka Mike Rose. Puu-, toru- ja elektritööde tarvis tuleb omandada sõnavara ja sümbolsüsteem. Willie-sarnased meistrimehed väljendavad oma oskusi ise verbaalselt väga põhjalikult, kuid seda tehakse ka paljudes käsiraamatutes ja õppefilmides.

Sensuaalsus. Seinte, torude või katuse kallal töötades ollakse sukeldunud kehalistesse tegevustesse, mis on nii meelelised kui sõnalised.⁹ Kuigi tundeid ja sensoorseid kogemusi mainitakse tee-seda-ise käsiraamatutes harva, teab iga amatöörpuusepp, kui tähtsad need on. Ma vaatan, kuulan, puudutan ja haistan, et olla oma tegevustest teadlik. Ma kõlgun redelil, rooman põrandal, põlvitan ja laman selili, ma kasutan oma kehaosi tundlatena. Ma mõõdan silma järgi ja silitan pindu käega. Ma kohandan oma asendit ja liigutusi tagasiside põhjal, mida ma saan tööriistu ja materjale puudutades. See käelise töö katsuv mõõde tähendab, et sa „näed“ oma käte ja jalgadega. Asju puudutades saad sa teada, mida tuleb järgmiseks teha. Sõrmed muutuvad osaks „laiendatud pilgust“ (Ehnmark 2002: 27).

Naastes Jonas Frykmani mõtete juurde selle kohta, „mida inimesed teevad, kuid millest harva räägivad“, pean nüüd tegema kannapöörde. Hoolimata intellektuaalsest võimekusest, mida on käelise töö tegemiseks tarvis, on mõnikord ehk parem näidata, mida sa teed ja kuidas sa seda teed,

9 „Sensoorse etnograafia“ ülevaadet vt Pink (2009).

mitte sellest kõnelda. Paljudest oskustest, mida ma tee-seda-ise puhul vajan ja kasutan, ei ole tegelikult väga hõlbus rääkida või kirjutada. Neid on kindlasti võimalik kirjeldada, kuid see oleks sama tulus kui õpetada kedagi ainult sõnade abil jalgrattaga sõitma, ujuma, tantsima, purjetama või autot juhtima. Selle asemel tuleb õppida asju tehes. Ja siis teed sa seda „tunde järgi”, nagu Willie ütles.

Niisiis, samal ajal kui ketassaag undab, valitseb vaikus selle valdamise osas. Nii praktiliste asjade tegemine kui ka nende vahendamine kirjasõnas kõnelevad teadlikust või ebateadlikust valikust. Sõnade ja materjalide valimine, lausete ja lahenduste testimine, puurimine, lihvimine ja hõõveldamine, välja lõikamine ja uuesti tegemine. See tähendab, et kõigis kolmes põrandarestidest jutustavas loos puudub palju informatsiooni, mida mina amatöörpuusepana pean kindlasti teadma, kuid mida lugeja ei pea minu mõtete järgimiseks teadma – näiteks krüvimise, saagimise, liivapaberiga nühkimise ja õlitamise täpseid liigutusi. Need on liigutused, mida käsi lihtsalt „oskab” teha.

Sujuvad üleminekud

Kirjutamise ja käelise töö vahel ümberlülitumisest edasi mõeldes, näen ma nüüd nii erisusi kui ka sarnasusi. Erinevalt põrandarestide ehitamisest, kus ma tööd alustades vaimusilmas enam-vähem ette kujutasin, missugune näeb lõpptulemus välja, ei teadnud ma sugugi ette, mida käesolev artikkel peaks sisaldama. Esimese versiooniga võrreldes on praegune tekst teistsuguse. Ja erinevalt meisterdamisest tähendab artikli kirjutamine (minu jaoks) mitme versiooni kirjutamist, lausete ja tervete lõikude kustutamist, sõnade, väidete ja koguni mõtete muutmist. Põrandarestite tehes teadsin ma väga hästi, mis selle mõte on: ma nägin seda selgelt; seal see oli, kasutusvalmis, just niisugune, nagu algselt mõeldud. Kirjutades pean ma teksti mõtte avastama, sest see on harva kohe ilmselge. Kui tekst lugejani jõuab, on varuks rohkem üllatusi kui hetkel, mil inimene restidele astub.

Puusepana tekib sinus teatud ootus. Sa mõtled ette ja visualiseerid seda, kus sa lõpetad, mida sa järgmiseks teed, ja mida pärast seda. Kui ma kirjutatan, panen ma esmalt kirja sõnad, et näha, mida ma mõtlen, ja siis jätkan kirjutamist. Kui mul on mingid ootused selle kohta, kuhu ma välja jõuan, osutuvad need tavaliselt valeks. Uus versioon on parem kui vana.

Ma kirjutatan peaaegu alati midagi muud kui esialgu plaanis – ja see on õnnistus. Just igatsus avastuste järele paneb mind ikka ja jälle kirjutama. Loomulikult „ehitan” ja „parandan” ma oma teksti, kuid ma ei teadvusta seda protsessi kuigivõrd. Ma tunnen, et oma mõtlemise üle on mul vähem võimu võrreldes hiljuti omandatud meisterdamisoskustega. Kui midagi, siis oskan ma sõnu lauseteks seada, vajutades nimetissõrmega õigeid klahve.

Muidugi võib ka maja ehitamine tähendada palju muudatusi ja modifikatsioone, kuid see on lineaarsem protsess, kui mitte arvestada väikesi ja suuri vigu, vastikuid üllatusi ja kõike, mis valesti läheb. Hoolimata asja öeldust usuvad Elizabeth Shove jt (2007: 61), et vaid vähesed isetegijad lõpetavad suure projekti täpselt nii, nagu alguses plaanitud, läbinuna üksnes plaanitud protsesse ja kasutanuna vaid neid tööriistu ja materjale, mida nad arvasid alguses vajavat. Ses mõttes meenutab tee-seda-ise taas kirjutamist.

Kuid isegi kui DIY on peaaegu olemuslikult avastav, ei otsusta sa äkitselt seinte jaoks palkide asemel telliskivide kasuks. Sa võid valida kruvide ja naelte vahel, kuid võimaluse korral ei löö sa naela kruvikeerajaga. Kavatsedes põrandareste teha, ei lõpeta sa puukorviga. Ja taas on planeeritud tulemust lihtsam ette kujutada. Tee-seda-ise puhul on alati valmis vastuseid, kirjutamises aga mitte. Kirjutamine võib viia sind peaaegu ükskõik kuhu, sinna, kus on isegi üpris võimalik taguda metafoorseid naelu metafoorse kruvikeerajaga, eriti tehes vaba etnograafiat.

Hoolimata erinevustest tee-seda-ise ja kirjutamise vahel, on üleminekud intellektuaalse ja käelise töö, mõtte ja saavutuse, eelaimduse ja ettevõtmise vahel minu jaoks viimasel ajal olnud üsna sujuvad. Sa tõused lihtsalt diivanilt ja sülearvuti tagant, astud mõne sammu, vahetad riided, haarad oma tööriistad ja hakkad asju tegema. Tegutsemise ajal püüad sa mõelda, mida sa teed, kirjutades pähe tulevad mõtted üles, ja moondad need hiljem arvutis loetavaks tekstiks.

Niisuguse tee-seda-ise autoetnograafia eelis on peale nauditavuse (vähemalt minu jaoks) ka topeltproduktiivsus; sa teed oma kätega püsivaid asju ja lood samal ajal (samuti oma käte abil) ka ideid omaenda ja teiste meisterdate tegevuste kohta. Mõtlemine, kirjutamine ja käelised sooritused saavad üksteisele vastavateks tegevusteks. Kui artikkel ei saa piisavalt hea, oled sa teinud vähemalt põrandarestid, mille peal on duši all käies mõnus seista.

Kokkuvõte

Tee-seda-ise fenomenist kirjutamine on mõjutanud nii minu koduseid remonditöid kui ka teadustööd. Amatöörpuusepana olen ma muutunud refleksiivsemaks ja etnograafina hoolikamaks, luues uurimismaterjali tööriistade ja materjalidega, mitte teiste inimestega suheldes. Haamriga naela pihta lüües kuulan ma nüüd kajavaid helisid, tunnetades teadlikult liikumist ja lööki minu käes ja käsivarres, kuid samal ajal vaatan ka iseennast kõrvalt või salvestan oma sisemonoloogi.

Aeg-ajalt taban ma end selle artikli fraase pomisemas. Ma ronin katusele, et vihmaveetoru parandada, ja mõtlen valjusti: „Redelil kõrgemale ronimine on multisensoorne kogemus.” Jah, tõepoolest on George'il nüüd aeg naasta.

Joonis 1. Redelil kõrgemale ronimine on multisensoorne kogemus. *Juha Sven Korhoneni joonistus.*

pigem korralikku tasakaalu „totaalselt ebaisikulise autoristiili vahel, milles puudub jälgija-autori agentsus, ning liialdatult ilukirjandusliku vormi vahel, kus autor näib olevat tähtsam kui ülejäänud sotsiaalne maailm.” Matahankaväلتidavõivähemaltteadvustadaautoetnograafiaid ohtusid, mille eest Heewon Chang (2008: 54 jj) hoiatab: enesekeskne introspektsioon, liialt isiklikele mälestustele toetumine ja keerukad narratiivid ilma kultuuri-analüüsi välja arendamata.

Selle asemel tahan selgitada, kuidas see uurimisviis võiks panustada etnograafilisele praktikale üldiselt. Kuidas saab välitööde täiustamiseks ja kirjutamiseks kasutada autoetnograafiat ja enesenarratiivi katsetusi? Selle üle mõeldes tuleb mulle pähe kuus mõtet. Esitan need allpool.

Ebareeglipärasus. Esiteks võib kogu etnograafiat vaadata teatava tee-sedaise-projektina. Teadmiste loomiseks kasutatakse sa peale teaduslike meetodite ka iseennast, oma keha, meelt ja isikut. Selle protsessi käigus õpid sa katse ja eksituse meetodi abil, just nii nagu õpitakse kodus asju remontima. Pidevalt

Ta tajub terase külmust ja kuuleb selle krigisevat häält, kui redel kõigub ja vastu seinale kriibib. Käte ja jalgade abil seab ta hoolikalt redelipulkadel samme, hoides end tasakaalus, et mitte alla kukkuda. Samal ajal erutab teda kõrgel õhus olemine. Nagu tavaliselt, mängib raadio, luues erilise helitausta.

George'i kasutamine alter ego'na on aidanud mul saada mitmekülgsemaks etnograafiks. Olles nii tegutsev subjekt kui ka jälgitav isik, keha ja vaim läbi põimunud, olen ma püüdnud eri kirjutamisstiile kasutades sõnadega tabada keerukaid kehalisi mikrosündmusi. Nüüd tuleb veel reflekteerida, mida on sellest ühtaegu intellektuaalsest ja praktilisest tööst õppida.

Kindlasti on olnud tore jutustada lugusid sellest, kuidas pörandareste teha, kuid see ei ole muidugi käesoleva artikli ainus eesmärk. Ka ei taha ma propageerida autoetnograafiat kui ülimuslikku uurimismeetodit või kirjutamisstiili. Nagu Martyn Hammersley ja Paul Atkinson (2007: 204), hoiaksin

tuleb sul juurelda, kas valitud meetod sobib materjalide ja ideede loomiseks. Kas välitöömärkmed sobivad sinu eesmärkidega? Kas analüüs on piisavalt hästi läbi mõeldud? Kas tõlgendused on huvitavad?

Sa ei saa kunagi kindel olla, kuidas oma ettevõtmisi õigel moel sooritada, sest uurimistöö suunamiseks on väga vähe rangeid reegleid. Seepärast tuleb töö käigus palju eksperimenteerida. Tegelikult võib öelda, et tavapäraselt etnograafiat iseloomustab ebareeglipärasus. Seda teavad kõik, kes on välitööd teinud ja sellest kirjutanud. Kuid seda tuleb jätkuvalt korrata, sest kogu segadust on pärast raamatu või artikli valmimist lihtne unustada. Võib tekkida ka soov üht-teist varjata, et uurimisprotsessist süstemaatilisemat pilti esitada. Seega tunneb ka professionaalne etnograaf end välitööl justkui tee-seda-ise harrastaja, kes püüab vaid mõista, mis toimub.

Võnkumine. Teiseks võib etnograafiapraktikat kirjeldada pideva võnkumisenähtena tähelepanekute tegemise, kuulamise, mõtlemise, tõlgendamise, kirjutamise, lugemise, tundmise, avastamise ja uute tähelepanekute vahel. Selles tihedas intellektuaalses ja sensoorses liikluses kogeb uurija segu frustratsioonist, rõõmust ja uuest energiast. Et sul oleks julgust välitöö lõpule viia, kirjutamist jätkata ja viimaks tekst kriitiliste lugejate ette tuua, pead sa niisugusteks emotsionaalseteks pööreteks valmistuma. Minu kogemuse põhjal on autoetnograafia hea viis tunnete ja refleksiooni vahel siksakitamise harjutamiseks ning see teeb sind tundlikumaks välitööliseks.

Unustus. Kolmandaks arvan ma, et ükskõik kui avatud ja aus sa ka eetilistel põhjustel olla ei tahaks, on etnograafia osaliselt maskeeritud uurimistöö. See kehtib kummalisel kombel koguni autoetnograafia kohta. Põrandareste valmistades ei olnud ma kogu aeg teadlik sellest, et mind jälgitakse, hoolimata sellest, et jälgi olin ma ise. Tegelikult olin puusepa rolli jäägitult sisse elanud ja unustasin sageli, et olen uurimisobjekt. Toimunut teadvustasin intellektuaalses mõttes alles tagantjärele. Seega võime olla üsna kindlad, et teistel inimestel on veelgi raskem märgata, et nad on etnograafilise uurimistöö sihtmärgid. Mõnikord unustab selle ka välitööline ise ja näeb uuritavaid lihtsalt rohkem või vähem meeldiva seltskonnana.

Seega on unustus üks välitöö tingimusi – nagu loomulikult ka hetked, mil etnograafiline vaatleja ja kuulaja on täie tähelepanuga asja juures. Küsimus on, mida selle hajameelsusega ette võtta. Kas on võimalik ka nendest hetkedest saada midagi, mida sa uurimismaterjalina ei määratlenud? Autoetnograafina võid püüda hiljem meenutada, mida sa tegid ja kogesid, kui olid täielikult mingile kindlale ülesandele keskendunud – näiteks mootorsaagi käsitsedes. Võib olla põnev avastada, mis toimus samal ajal, kui puu langes. Mida sa poolteadlikult tajusid? Pannes oma mõtete rändamist paremini tähele, võib välja areneda perifeerse nägemise oskus.

Kallutatus. Neljandaks, omaenda manuaalset tööd uurides on mul üsna halb kontroll oma tähelepanekute ja tõlgenduste kallutatuse üle, mis tulevad minu positsioonist vanema, heteroseksuaalse, valge, privileeeritud, akadeemilise mehena. Need on vaid mõned kõigist potentsiaalsetest sotsiaalsetest ja kultuurilistest elementidest, mis mõjutavad seda, kuidas ma oma puutööd kogen ja representeerin. Tänapäeval kuuleme kõikjalt, et kogu sotsiaalne ja kultuuriline uurimistöö on nii heas kui halvas ühel või teisel viisil millestki mõjutatud. Ilma kallutatusega, mida siin on kõige üldisemas mõttes defineeritud huvi ja seotusena, ei saagi ehk küsida tähenduslikke küsimusi või maailma uurivalt vaadelda. Kas inimsuhteid puudutavate ideede hulgas on üldse niisuguseid, mis poleks millestki mõjutatud?

Subjektiivsust ei peaks seega tingimata nägema ohuna etnograafilisele kõrvalpilgule. Selle asemel tuleks see analüütiliseks ressursiks muuta, koheldes seda samamoodi nagu teiste inimeste subjektiivseid kogemusi. See tähendab, et etnograaf reflekteerib oma välitöö üle, mõtestades seda kui koostööd uuritavatega ja suhtudes uuritavatesse kui käimasoleva interaktsiooni erilisse osalisse.

Harjutused. Viierendaks arvan ma, et autoetnograafia on hea viis harjutada jälgimist ja tõlgendamist ilma teisi inimesi segamata. See on vajalik tehnika, et välitöö keerulisust paremini mõista. Samuti õpid sa rohkem selle kohta, kuidas uurimismaterjali kohapeal luuakse.

Lisaks on neis harjutustes on aega ja võimalust eksperimenteerida erisuguste vaatamise, kuulamise ja kirjutamise viisidega. Näiteks mis juhtub siis, kui ma kirjutun oma tegevustest, mainimata oma tundeid ja mõtteid? Mis saab siis, kui vaadata tänapäeva ajaloolise pilguga? Milline oleks DIY sensoorne etnograafia, kui võtta arvesse lõhnu, maitseid ja puudutusi? Need on vaid mõned kõigist võimalikest autoetnograafilistest katsetustest.

Akadeemilises hariduses aitavad autoetnograafilised harjutused efektiivselt õpetada tudengitele kultuuri uurides oma meeli kasutama. Kui nad oma esimeselt välitöölt naasevad – olles jälginud sotsiaalset elu näiteks kaubamajas või raudteejaamas või olles kirjeldanud jõulude tähistamist oma perekonnas – on nad sageli erutatud oma uuest võimest näha, kuulda või tunda midagi uut paikades ja olukordades, mida nad enne tuttavateks pidasid. Vaatlemine ja välitöömärkmete tegemine teeb neid tähelepanelikumaks selle suhtes, kui kummaline võib tavaline igapäevaelu tunduda sõltuvalt vaatamisviisist. Üks asi on sellest avastusest lugeda, hoopis teine seda ise kogeda.

Kujutlusvõime. Sellegipoolest ei ole autoetnograafiat võimalik hõlpsalt üle kanda sotsiaalse käitumise konventsionaalseks uurimiseks. Iseenda jälgimise introspeksioon on midagi muud kui teiste inimeste jälgimine. Autoetnograafina omaenda kogemusi uurides on sul loomulikult

privilegeeritud ligipääs jälgitava mõtetele ja tunnetele. Teoreetiliselt peaksid sa iseenda jaoks hea informant olema. Teiste inimeste puhul tuleb sageli ette kujutada, mis neil kavas on.

Sellegipoolest kandsid minu pingutused autoetnograafilise vaatluse objektina vaid osaliselt vilja, nagu ma ülalpool ka vihjasin. Selgus, et ma polnudki alati omaenda tegevuste usaldusväärne tunnistaja. Alateadvuse loor, segased tunded ja teadvustamata teadmised muutsid mind mõnikord iseendalegi saladuseks. Isegi nüüd pean ma mõistatama. Seega peaks teisi inimesi uurides sinu põhieeldus olema, et sa ei tea *kunagi*, mida nad mõtlevad ja tunnevad, ükskõik, mida nad sulle räägivad. Vaadeldes ja hoolikalt kuulates saad sa üksnes erapoolikuid teadmisi selle kohta, mida nad ütlevad ja teevad, kuid jääd ise alati kahtlema, mida nad võivad silmas pidada. Selle ettevõtmise juures on kujutlusvõime ja empaatia asendamatud omadused.

Hea etnograafilise välitöö tegemine tähendab kõikvõimalike materjalide kasutamist, et neid analüüsida näiteks kultuurilisest vaatepunktist. Autoetnograafia – DIY või ükskõik mille muu kohta – aitab neid eesmärke saavutada. Selle artikli puhul on autoetnograafia moodus uurida, kuidas õpitakse tööriistu praktiliste eesmärkide saavutamiseks kasutama, kuidas käelise töö puhul ideesid ellu viiakse või mida tähendab vaimsete ja kehaliste tegevuste vahel ümber lülitumine. Pärast seda tuleb muidugi oma perspektiivi laiendada ja oma isiklikud kogemused laiemasse sotsiaalsesse konteksti panna.

Kuid praegu sulgen ma sülearvuti, tõusen sohvalt ning lähen innukalt oma töökotta ootavate tööriistade juurde. On aeg valmistada uued trepikäsi puud.

Billy Ehn. Inger Ehn Knobblocki foto.

Billy Ehn (sündinud 1946) on Umeå ülikooli kultuuri- ja meediauuringute osakonna emeriitprofessor. Ta on teinud välitöid nii endises Jugoslaavias kui Poolas, nii farmaatsiatehastes kui ka Stockholmi eelkoolides ning avaldanud uurimusi immigratsiooni, etnilisuse, töö ja vaba aja, pereelu ja sotsialiseerumise ning akadeemilise kultuuri teemadel. Üks tema tuntumaid teoseid on 2010. aastal koos Orvar Löfgreniga ilmunud „Tegevusetuse salamaailm” (*The Secret World of Doing Nothing*).

Allikad

- Anderson**, Leon 2006. Analytic Autoethnography. – *Journal of Contemporary Ethnography* 35: 373–395.
- Bachelard**, Gaston 2002 [1948]. *Earth and the Reveries of Will*. Dallas: Dallas Institute of Publications.
- Bochner**, Arthur P., **Ellis**, Carolyn (toim.) 2002. *Ethnographically Speaking: Autoethnography, Literature, and Aesthetics*. Walnut Creek, California: Altamira Press.
- Chang**, Heewon 2008. *Autoethnography as Method*. Walnut Creek, California: Left Coast Press.
- Damsholt**, Tine, **Simonsen**, Dorthe Gert, Mordhorst, Camilla 2009. *Materialiseringer: Nye perspektiver på materialitet och kulturanalyse*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Davies**, Charlotte Aull 1999. *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Self and Others*. London: Routledge.
- Denzin**, Norman K. 1997. *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. London: Sage.
- Ehn**, Billy, **Löfgren**, Orvar 2010. *The Secret World of Doing Nothing*. Berkeley, California: University of California Press.
- Ehnmark**, Anders 2002. Morfars yxa. – *Medan Hansen arbetar virgas blicken*. Toim. Maja Aase jt. Stockholm: Bromberg.
- Etherington**, Kim 2004. *Becoming a Reflexive Researcher: Using Our Selves in Research*. London: Jessica Kingsley.
- Frykman**, Jonas 1990. What People Do, But Seldom Say. – *Ethnologia Scandinavica* 20: 50–62.
- Frykman**, Jonas 2006. Ting som redskap. – *RIG* 2: 65–77.
- Frykman**, Jonas, **Gilje**, Nils (toim.) 2003. *Being There: New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund: Nordic Academic Press.

- Gelber**, Steven M. 1997. Do-It-Yourself: Constructing, Repairing and Maintaining Domestic Masculinity. – *American Quarterly* 49 (1): 66–112.
- Goldstein**, Carolyn M. 1998. *Do It Yourself: Home Improvement in 20th-Century America*. New York: Princeton Architectural Press.
- Hammersley**, Martyn, **Atkinson**, Paul 2007. *Ethnography. Principles in Practice*. London: Routledge.
- Harper**, Douglas 1987. *Working Knowledge: Skill and Community in a Small Shop*. Chicago: The University of Chicago.
- Ingold**, Tim, **Vergunst**, Jo Lee (toim.) 2008. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot: Ashgate.
- Meneley**, Anna, **Young**, Donna Jean 2005. *Auto-Ethnographies: The Anthropology of Academic Practices*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.
- Miller**, Daniel 2009. *The Comfort of Things*. Cambridge: Polity Press.
- Muncey**, Tessa 2010. *Creating Autoethnographies*. London: Sage.
- Pink**, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: Sage.
- Queneau**, Raymond 1979 [1947]. *Exercises in Style*. London: John Calder. (Eesti keeles: Raymond Queneau 2007. *Stiiliharjutused*. Tallinn: Varrak.)
- Reed-Danahay**, Deborah E. (toim.) 1997. *Auto/Ethnography: Rewriting the Self and the Social*. Oxford: Berg.
- Rose**, Mike 2004. *The Mind at Work: Valuing the Intelligence of the American Worker*. London: Penguin Books.
- Schweder**, Richard A. 2003. *Why Do Men Barbecue? Recipes for Cultural Psychology*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Shove**, Elizabeth, **Watson**, Matthew, **Hand**, Martin, **Ingram**, Jack 2007. *The Design of Everyday Life*. New York: Berg.
- Twitchell**, James B., **Ross**, Ken 2006. *Where Men Hide*. New York: Columbia University Press.
- Verrips**, Joada 1994. The Thing Didn't „Do“ What I Wanted: Some Notes on Modern Forms of Animism in Western Societies. – *Transactions: Essays in Honour of Jeremy F. Boissevain*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wolf**, Margery 1992. *A Thrice-Told Tale: Feminism, Postmodernism, and Ethnographic Responsibility*. Stanford, California: Stanford University Press.